

глядатися як невід'ємний елемент стратегії розвитку сфери культури та інфраструктури міста. Рівень активності місцевого населення в споживанні культурних благ, у тому числі пов'язаних з туристичною активністю, є важливим чинником, що визначає туристичну привабливість місцевості. Ефективний менеджмент в сфері культурного туризму повинен сприяти зростанню споживання культурних благ не тільки серед туристів, але і серед місцевих жителів, адже саме жителі міста формують враження від культури і самобутності місця, створюють його атмосферу. Зростання зацікавленості місцевого населення в розвитку міста є необхідною умовою розвитку всієї інфраструктури туризму (у тому числі культурних індустрій). По мірі того як жителі міст будуть залучатися до споживання тих чи інших культурних благ, підвищиться привабливість всього міста як центру міського туризму.

- 1.City tourism: national capital perspectives/edited by Robert Maitland and Brent W. Ritchie. CAB International, 2009. – 280 p.
- 2.Mazanec, Josef; Wöber, Karl, Analysing International City Tourism, Originally published by PINTER. A Cassell Imprint, London, 2010. – 249 p.
- 3.Гордин В.Э., Хорева Л.В., Сиротюк Н.П. Культурный туризм и международная торговля услугами // Культурный туризм: конвергенция культуры и туризма на пороге XXI века. – СПб.: СПбГУЭФ, 2001. – С.124-129.
- 4.Кузнецова Е. Малый бизнес в «индустрии впечатлений» № 6 (521) / Мой бизнес – услуги, фев. 2008 Режим доступа:www.dnsps.ru/author/152.
- 5.Матецкая М.В. Современные технологии менеджмента в сфере культуры // Материалы науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы современного менеджмента в России: перспективы на будущее». – СПб.: СПбФ ГУ-ВШЭ, 2004. – С.111-119.
- 6.Проблеми розвитку туризму і готельного господарства: регіональний аспект: колективна / І.М. Писаревський; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків: ХНАМГ, 2010. – 309 с.
- 7.Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи / За заг. ред. І.М.Писаревського; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків: ХНАМГ, 2010. – 288 с.
- 8.Туризм як національний пріоритет: колективна монографія / І.М. Писаревський; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків: ХНАМГ, 2010. – 284 с.

Отримано 10.06.2011

УДК 334.7 : 339.544

Н.Б.ПЕТРОВА, Н.Ю.МУЩИНСЬКА, кандидати екон. наук
Харківська національна академія міського господарства

РОЛЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ФОРМУВАННІ ТУРИСТСЬКИХ КЛАСТЕРІВ

Наводиться докладний і розширений опис процесу формування туристських кластерів та розглядаються можливі варіанти їх інвестування. Особлива роль в формуванні туристських кластерів відводиться державному приватному партнерству. Розглянуті можливі варіанти оцінки ефективності створення туристських кластерів.

Приводится подробное и расширенное описание процесса формирования турист-

ских кластеров и рассматриваются возможные варианты их инвестирования. Особая роль в формировании туристских кластеров отводится государственному частному партнёрству. Рассматриваются возможные варианты оценки эффективности создания туристских кластеров.

The detailed and extensive descriptions of the formation processes of tourism clusters are covered and possible options for their investment are elucidated. The focus in the formation of the tourism clusters is on the public private partnership. The possible options for evaluating the effectiveness of tourism clusters are explored.

Ключові слова: кластер, туризм, державно-приватне партнерство, розвиток, конвергенція, дивергенція, регіон.

На сьогоднішній день політика кластеризації економіки ефективно діє в багатьох розвинених країнах світу, що відображає основні тенденції сучасності до глобалізації та зруйнуванні кордонів в побудові бізнесу. Туристський бізнес не є виключення, адже він є однією з галузей, що формує сучасне інформаційне суспільство.

Проблемам формування і розвитку туристських кластерів було присвячено роботи видатних закордонних та вітчизняних вчених, таких як М.Портер [10], Михаель Е. [19], Мак-Райе Вільямс П. [18], Смитт К.А. и Скотт С., Голлаб Дж. [16], Горлачук В.В. [2], Курбатко О.В. [7], Марков Л.С. [8], Пойтченко К.А. [9] та ін. Існує велика кількість публікацій, присвячених дефініціям кластерів, визначенню їх кордонів та можливостям створення, однак питання їх функціонування на території України та оцінка їх ефективності є недостатньо розробленими і постають перед сучасною економічною наукою.

В 1998 р. Україна вперше намагалась застосувати концепцію бізнес-кластерів. Ця концепція була абсолютно новою для України в той час. Для того, щоб покращити концептуальні економічні та методологічні знання про кластери, їхній розвиток та управління, потрібно докласти багато зусиль до популяризації кластерної концепції [11].

Українські кластери, що функціонують в регіонах, наступні:

- Хмельницький – одяг; будівельні матеріали; зелений туризм;
- Івано-Франківськ – туризм; декоративний текстиль;
- Черкаси – транспортні перевезення;
- Житомир – добування та переробка каменю;
- Одеса – виробництво вина;
- Харків – машинобудування;
- Рівне – деревообробка.

Впровадження кластерної стратегії в Європейському Союзі (ЄС) виконується на національному, регіональному та місцевому рівнях. Зростаючою тенденцією є краще співробітництво між національними міністерствами або агенціями, що надають всебічну підтримку класте-

рній стратегії, в той час як регіональні агенції впроваджують кластерні ініціативи (табл.1) [11].

Таблиця 1 – Кластерні стратегії в ЄС за матеріалами [11]

Національні кластерні стратегії	Регіональні кластерні стратегії	Національна рамка для регіональних стратегій	Немає яскраво виражених кластерних стратегій
Франція, Люксембург	Бельгія, Іспанія	Австрія, Німеччина, Італія, Швеція, Великобританія	Данія, Греція, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Нідерланди, Норвегія, Португалія
Латвія, Литва, Словенія		Угорщина	Болгарія, Чеська республіка, Естонія, Польща, Румунія, Словаччина

Що стосується України, то на її території є потужний туристський потенціал, але з причини відсутності вдалого управління не має можливості його повної реалізації та розвитку.

За умови створення кластерів в туризмі (в разі виявлення зацікавлених осіб) можливе отримання надприбутків в цій сфері.

За результатами дослідження туристського потенціалу території [13, 14] було зроблено висновок щодо перспективності створення кластерів на території України. Однак не було визначено їх класифікацію. На підставі існуючих класифікацій кластерних утворень пропонується наступна, яка, на нашу думку, найбільше підходить для туристської галузі:

- *локальні туристські кластери*. Під ними розуміється створені на окремій території туристські утворення для залучення туристів в даний регіон та до регіональних туристських об'єктів. Такі кластери включають в себе власне туристський аттрактор, можуть включати засоби розміщення та інфраструктуру. Найяскравіший приклад такого кластеру – Диснейленд в Парижі або комплекс Сафарі-парків (включає в себе 23 парки) в ЮАР. В Україні локальні кластери можуть бути створені на території Івано-Франківської і Закарпатської областей «Українські Карпати», Київської області – «Пирогово», «Олександрія», гідропарк «Софіївка» (Черкаська область), «Український Диснейленд» на базі ЦПКО ім. Горького (Харківська область) та ін.;

- *міські туристські кластери*. Вже існує подібний кластер на Івано-Франківщині, є значні перспективи його утворення на Львівщині та Київщині. Ці місця охоплені найсильнішою теоретичною та науковою базою, велика кількість готелів, будинків відпочинку, туристських аттракторів охоплюють ці місця, в них першими були засновані турист-

ські інформаційні центри, за кількістю відвідувачів вони займають перші місця, це приводить до заохочення в туристський сектор цих міст інвестиційних коштів від вітчизняних та закордонних інвесторів;

- *транскордонні кластери*. Транскордонне співробітництво в Україні розглядають у двох напрямках: як інструмент розвитку прикордонних територій, а також як чинник реалізації євроінтеграційних процесів. В Україні діє сім єврорегіонів, зокрема, три з Російською Федерацією – «Дніпро», «Слобожанщина» і «Ярославна». Отже, кожний третій мешканець країни проживає на їх території, тобто розвиток єврорегіонів є національною стратегією, до якої залучено дев'ять областей із дев'ятнадцяти прикордонних.

Прикладом транскордонного кластеру за участю України також може бути транскордонний кластер підрядчиків “Карпати”, який розташований та діє з 2004 р. в Ужгородському та Берегівському районах Закарпатської області України та на сусідніх прикордонних територіях Угорщини і Словаччини.

Нові для України форми транскордонного співробітництва – транскордонні кластери, створені за участю регіональних кластерів, світова практика показує, що доцільно поступово впроваджувати та регулювати їх діяльність, спочатку на локальному рівні, а потім поширювати успішний досвід на регіональний рівень міжнародного співробітництва. Аналізуючи зарубіжний досвід щодо транскордонних кластерів та інших форм транскордонного співробітництва, можна отримати оптимальне впровадження різних форм транскордонного співробітництва відповідно до національних інтересів України та вимог часу. (Слобідський, Причорноморський, Закарпатський). В туризмі транскордонне співробітництво набуває щодня більше значення – це й створення сумісного історико-культурного потенціалу, адже близькість культур України та Росії безсумнівні.

В Україні також почалися процеси формування транскордонних кластерів. Так, на заході – транскордонний логістичний кластер у Закарпатській області; в українсько-польському транскордонному регіоні формуються транскордонний туристсько-рекреаційний кластер, окрім того, почав функціонувати Люблінський екоенергетичний кластер як транскордонний шляхом залучення учасника з відновлювальних джерел енергії. Можна очікувати подальший розвиток цього транскордонного кластеру в сфері екоенергетики у зв'язку з актуальністю проблеми енергозбереження та використання відновних ресурсів та вторинної переробки відходів з огляду на пріоритети фінансової підтримки ЄС.

В Чернівецькій області розглядається можливість утворення ту-

ристського транскордонного кластеру на основі мережі регіонів-переможців всеукраїнського конкурсу «Сім чудес України».

Існуючі транскордонні кластери зображено на рис.1.

Рис.1 – Транскордонні кластери України

- *міжнаціональні кластери* в туризмі також існують. Це низка туристських мереж, туристських фірм, готелів, аттракторів, які охоплюють декілька країн. Такий кластер існує в Європі, в країнах Балтики. Сьогодні все більше підприємств готові об'єднатися для отримання надприбутку. Україна з культурно-пізнавальної точки зору є без сумніву цікавою як для Європи завдяки багатій історії та її близькості духовної і культурної (західної частини), так і Росії (східної частини). Таким чином, територію України можна включити до двох міжнаціональних туристських кластерів – Європейського та Російського. Їх сумісне співіснування також можливе.

В загальному вигляді всі кластери перш за все будуть розподілятися на кластери за сферою економіки: машинобудівні, фармацевтичні, високотехнологічні, туристські тощо.

Загальна класифікація та структура туристських кластерів наведена на рис.2.

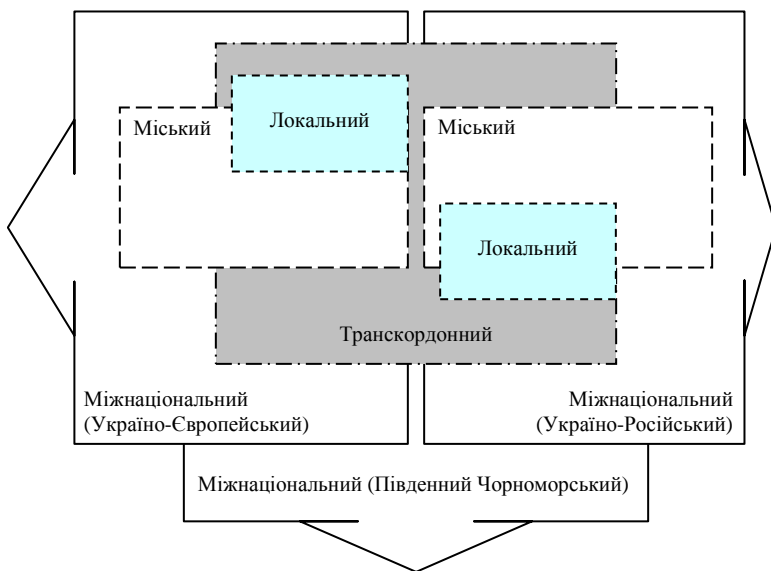

Рис.2 – Класифікація можливих туристських кластерів України

Як видно з рис.2, на території України можливе утворення чотирьох груп кластерів. При цьому локальні кластери, як правило мають входити в межі міських кластерів, але можуть знаходитися й поза межами міста (наприклад, в приміській зоні). Транскордонні кластери утворюються на кордонах регіонів прикордонних територій і включають в себе об'єкти та інфраструктуру сусідніх прикордонних територій. В Україні такими кластерами є існуючий транскордонний кластер „Слобожанщина”, „Ярославна”, „Дніпро”, „Південний буг” тощо.

Що стосується міжнародних кластерів, то стратегія кластеризації українського туризму має полягати в тому, що територія України в процесі глобалізації та шляхом зацікавленості в об'єктах туризму та інфраструктури, які є частиною давньої історії людства що до існування кордонів повинна притягувати найбільшу кількість туристів як з Російського боку (в рамках міжнародного Україно-Російського кластеру), так і з боку Європи та Півдня (Туреччина).

Таким чином, кластер – це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно взаємодіють з науковими закладами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання території їх існування [22, с.69]. Компактний в географічному відно-

шенні кластер, складається з незалежних та неформально пов'язаних між собою компаній та інститутів та представляє важливу організаційну форму, яка забезпечує можливості для подальшого розвитку території.

Виникнення та еволюцію кластерів можна описати шістьма різними етапами [11]:

1. Народження кластеру може часто обумовлюватися історичними обставинами, такими як наявність сировини, спеціальні знання в науково-дослідних організаціях, або традиційне «ноу-хау», спеціальні, або сучасні вимоги певної групи (географічне концентрованих) клієнтів, або фірм, та місцезнаходження фірм або підприємств, що представляють важливі інновації в технологіях, які стимулюють зростання багатьох інших. На першому етапі кластерного розвитку часто створюються нові фірми, що веде до географічної концентрації компаній, які знаходяться на майже тій самій виробничій стадії.

2. Як тільки фірми агломеруються, вони починають отримувати більше вигоди, обумовленої зовнішніми факторами, та акумулюють її. Першим зовнішнім економічним фактором є створення групи спеціалізованих постачальників та фірм з обслуговування, які часто утворюються після вертикальної дезінтеграції компаній, та створення спеціалізованого ринку праці (рис.3).

3. Формування нових організацій, що надають послуги декільком фірмам у зростаючому кластері, наприклад, науково-дослідні інститути, спеціалізовані навчальні заклади та бізнес-асоціації.

4. Розвиток зовнішніх економічних факторів та виникнення нових місцевих організацій збільшують важливість, престиж, та привабливість кластеру. Це може привести до того, що більше фірм та висококваліфікованих працівників приєднуватимуться до кластеру, таким чином, збільшуючи його привабливість та створюючи «родюче місце» для створення нових компаній.

5. Створення неринкових некомерційних активів у вигляді взаємовідносин, що сприяють безкоштовному обміну інформацією та знаннями через, наприклад, неформальне співробітництво, та допомагають координувати господарську діяльність. Таким чином, зрілі кластери можуть мати сполучення спеціальних, диференційованих та локалізованих відносин між особами та організаціями, які координуються щоденною співпрацею або правилами, що найчастіше діють тільки за умови сусідства.

6. Кластер може бути успішним десятиріччями, або стати частиною нового кластеру, багато регіональних кластерів раніше чи пізніше входять у стадію занепаду. Занепад кластеру часто відбувається через

те, що бізнес-поведінка у технологічному, інституціональному, соціальному та/або культурному аспектах стає більш внутрішньо-орієнтованою.

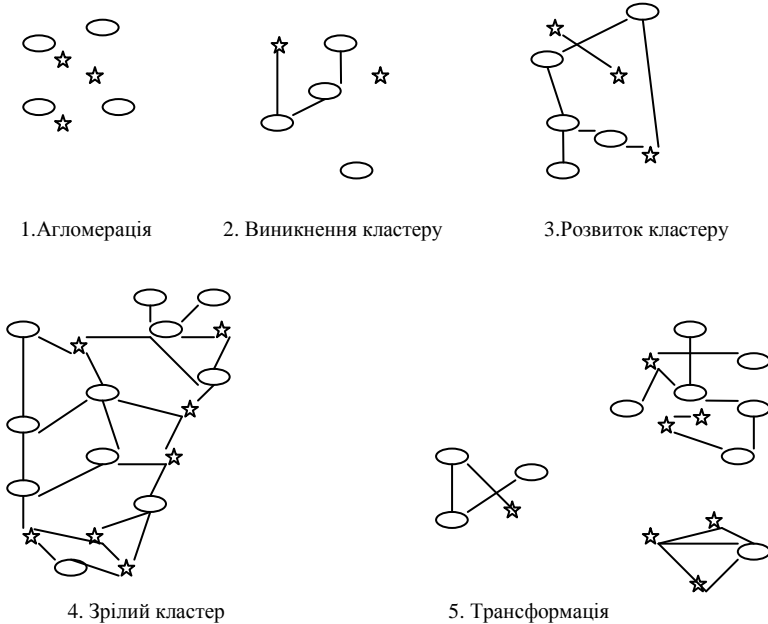

Рис.3 – Життєвий цикл кластеру [11]

Для ідентифікації кластерів можна використовувати різні підходи, але основне – це системне бачення функціонування прикордонного та транскордонного регіонів.

Інші дослідники визначають лише чотири стадії розвитку кластерів: ембріональну, розвиток, зрілість, розпад [15].

Макроекономічні дані вказують на концентрацію фірм у відповідних секторах економіки (кількість, розміри фірм по секторах, кількість працівників тощо) [17]. Однак, для визначення кластерів потрібно провести поглиблене дослідження – для визначення вертикальних та горизонтальних зв'язків, що існують між фірмами та організаціями підтримки у конкретний період часу. Найкращим чином таку інформацію можна було б отримати, якби статистика давала дані з міжгалузевого балансу. За відсутності такої статистики доцільно провести анке-

тування для виявлення зв'язків між підприємствами, організаціями та установами у прикордонних/ транскордонних регіонах. А за офіційною статистикою можна визначити та проаналізувати локалізацію певних галузей виробництва товарів та послуг у прикордонних регіонах.

Беручи до уваги те, що концепція кластерів передає три головні ідеї: 1) показник загальної конкурентоспроможності кластеру є більшим за суму показників конкурентоспроможності кожної з його складових; конкурентна перевага зумовлена наявністю мережі; 2) ці мережі об'єднують багато зацікавлених сторін, представників ділових кіл (покупці, постачальники, фінансові інституції, організації, що займаються матеріально-технічним забезпеченням тощо), а також не бізнесові організації, що відіграють ключову роль підтримки (дослідницькі інституції, організації, що надають професійну підготовку, інституції державного сектору); 3) географічна близькість спрощує зовнішні зв'язки – особливо ті, що сприяють генерації та розповсюдженню знань і застосуванню нових технологій шляхом утворення "інноваційного" середовища, у процесі виявлення кластерів слід взяти до уваги: наявність та активність у регіоні інституції регіонального розвитку та інших недержавних організацій; динаміку розвитку малих підприємств і їх спеціалізацію; зовнішньоторговельну діяльність, зокрема, прикордонну торгівлю, наявність спеціалізованих наукових та освітніх установ, а також проаналізувати інші опосередковані чинники, що вказують на потенційні можливості формування кластеру чи їх ідентифікацію на різних етапах життєвого циклу.

Можна ідентифікувати кластери у місцевості, використовуючи наступні підходи чи їх комбінації [5, с.170].

Для кількісної оцінки може використовуватися коефіцієнт локалізації (також називаються факторами концентрації зайнятості – ФКЗ), або вимірювання взаємодії компаній та мережування. Коефіцієнти локалізації використовуються в економічній географії для вимірювання просторової концентрації компаній галузевого сектору. Вони показують, що, наприклад, в регіоні розміщується 10% з усіх компаній, в секторі туризму 50% компаній розміщуються в регіоні, що складає високий коефіцієнт локалізації – 5, тобто в п'ять разів більше за очікуване середнє.

Показник локалізації LQ (location quotient):

$$LQ = (E_{ij} / E_j) / (E_{in} / E_n),$$

де E_{ij} – зайнятість в галузі i та регіоні j ; E_j – повна зайнятість в регіоні j ; E_{in} – зайнятість в галузі i в державі; E_n – повна зайнятість у державі.

$LQ = 1$ означає, що регіон має такий же рівень зайнятості, як і рівень зайнятості в даній галузі в національній економіці. Можна також

використати інші економічні категорії, такі як додана вартість, доходи, кількість фірм тощо.

Для розрахунків необхідно мати наступні дані по кожній із прикордонних областей.

Вимірювання взаємодії між компаніями та побудови зв'язків може брати за основу середній відсоток продажів трьом найбільшим клієнтам, середній відсоток закупівель, зроблених найбільшими постачальниками та/або порівняння частоти використання інформації та джерел дослідження для розробки продуктів. Ці кількісні вимірювання не надають інформацію про певні додаткові умови, що відносяться до якісних аспектів кластерів.

Багато країн доповнили свої кількісні аналізи якісними аналізами, щоб компенсувати відсутність даних. Такі якісні аналізи використовуються для глибшого розуміння залежності між гравцями для визначення важливих якісних зв'язків та стратегічних гравців у різних мережах. Цей підхід через особисті зустрічі та групові обговорення, анкетування розкриває інші кластери та допомагає зрозуміти основні компетенції кластерів, що визначаються через якісний аналіз. Початкові практичні заняття по кластерам, які збирають багато людей з усієї громади, можуть успішно використовуватися для ідентифікації місцевих кластерів.

Аналіз кластеру, що виникає, починається із визначення діючої експортної галузі, або швидкозростаючої галузі, яка тільки-но виникла. Експортні галузі визначаються за допомогою концентрації зайнятості, в той час як виникаючі галузі визначаються калькуляцією рівня зростання зайнятості протягом певного періоду часу. Це первинні кластерні галузі, що тільки-но виникають і складають основу нової групи. Основні галузі та найближчі суміжні галузі складають попередню групу кластерів.

Таким чином, у загальному вигляді модель створення туристського кластеру можна представити схемою (рис.4).

Як видно з рис.4, дана модель є універсальною для будь-якого кластерного утворення, як для локального, так і для міжнародного, благоприємний розвиток локального кластеру може привести до його перетворення в міський, міського – в транскордонний, а транскордонного в міжнаціональний.

Критерії ідентифікації кластерів:

- за можливостями кластеру (поточний експорт, можливе зростання, поточна та потенційна зайнятість, кількість компаній);
- за наявною інфраструктурою (спеціалізованою освітою, навчальним устаткуванням, спеціалізованою матеріальною інфраструктурою);

- за культурою кластеру на поточний момент (рівень взаємодії/налагодження зв'язків між компаніями, мотивація зацікавлених сторін кластеру рухатися далі, наявність потенційних лідерів приватного сектору, існування ефективних асоціацій).

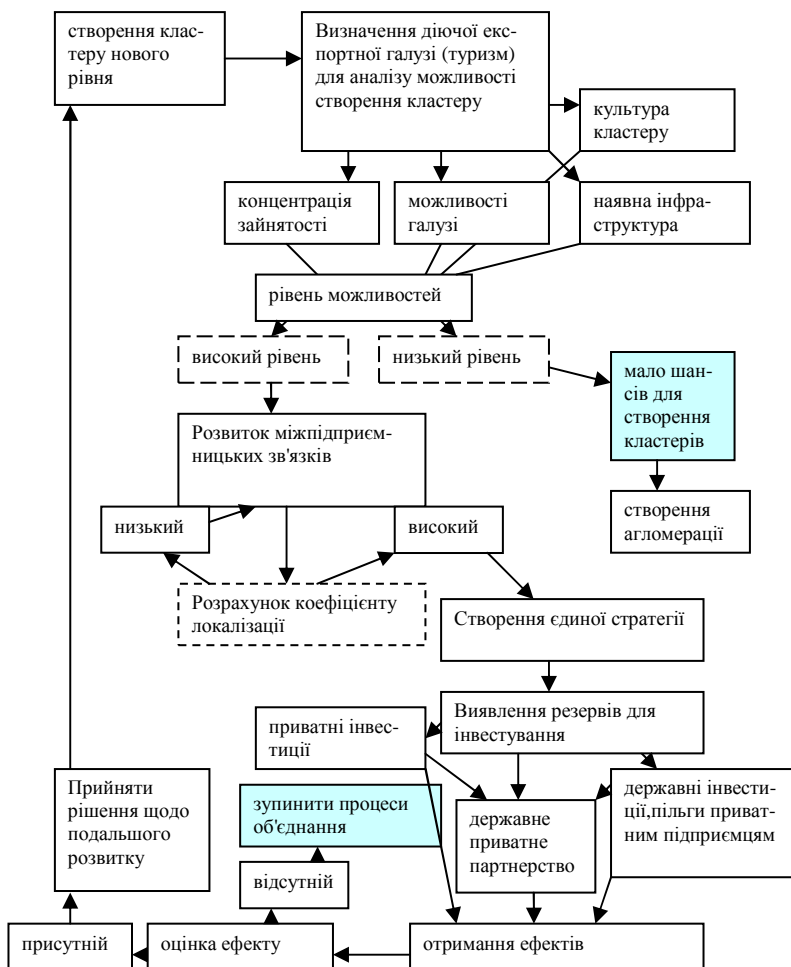

Рис. 4 – Модель створення туристського кластеру

Для розробки стратегії необхідно отримати інформацію про наявність існуючих транскордонних кластерів на різних етапах життєвого

циклу, інформація про діяльність яких повинна бути у регіональних та місцевих органах влади. Доцільно підготувати інформацію про учасників таких кластерів і основні показники їх діяльності.

Переважна частина сусідніх країн вже почала реалізовувати кластерний підхід до розвитку своїх регіонів, зокрема, у прикордонні.

Здійснений за запропонованою методикою аналіз кластерних ініціатив і кластерних формувань у прикордонних/транскордонних регіонах України дасть можливість визначити «бачення» Держави щодо Стратегії розвитку кластерів, вибору пріоритетів та механізмів їх підтримки.

Що стосується інвестицій, то існує декілька шляхів їх заохочення:

1. *Державні інвестиції*. Вони можуть бути залучені тільки в тому випадку, коли включені в бюджет попереднього року, або в разі профіциту бюджету. Як правило кошти державних, регіональних або місцевих бюджетів „резервуються” для розвитку туризму лише в разі впевненості (виконання попередніх розрахунків) їх повернення. Так, було прийняте рішення місцевої ради виділити грошові кошти місцевого бюджету для створення на базі ЦПКВ ім. Горького парку розваг „Діснейленд”, який в разі реалізації даного проекту може перетворитися на локальний кластер.

2. *Приватні інвестиції*. На сьогоднішній день їх обсяг невеликий в сфері туризму, в тому разі і для утворення кластерів, оскільки немає відрегульованих важелів захисту бізнесу. Більшість підприємців вважають, що ризик існує не лише неповернення вкладених коштів, а й неможливості розвитку бізнесу за рахунок недобросовісної конкуренції.

3. *Державне приватне партнерство*. Це є найбільш перспективний напрямок інвестування, в тому числі й в галузь туризму (створення локальних кластерів) в Україні прийнятий Закон, щодо регулювання сфери державного приватного партнерства (ДПП). Його суть полягає в створенні законодавчої бази, яка стимулює розвиток співробітництва між державним і приватним секторами, підвищує конкурентоспроможність економіки держави та заохочує інвестиції в економіку України.

Результати вивчення законодавчої бази та великої кількості наукових видань вітчизняних авторів в сфері економіки та права підтвердили, що для розвитку сфери туризму найбільш ефективним є державне приватне партнерство. Згідно Закону України „Щодо основних положень ДПП в Україні” під державним приватним партнерством розуміється система взаємовідносин між державним і приватним партнерами, при реалізації яких ресурси обох партнерів об'єднуються, з від-

повідним розподілом ризиків, відповідальності та винагороди (відшкодування) ніж ними для вигідного співробітництва на довгостроковій основі в створенні (відновленні) нових та модернізація (реконструкція) діючих об'єктів, які потребують заохочення інвестицій в користуванні (експлуатації) такими об'єктами [4].

Україна має деякий досвід щодо реалізації проектів ДПП, зокрема в таких секторах економіки, як енергетика, телекомунікації, водопостачання та водовідведення (табл.2).

Таблиця 2 – Форми реалізації проектів ДПП в Україні (1992-2008 рр.)

Сектор реалізації проектів ДПП	Форми реалізації ДПП							
	проекти відокремлення активів		проекти зеленого поля		контракти на управління та лізинг		усього	
	кількість проектів	інвестицій, млн. дол.	кількість проектів	інвестицій, млн. дол.	кількість проектів	інвестицій, млн. дол.	кількість проектів	інвестицій, млн. дол.
Енергетика	12	160	-	-	-	-	12	160
Телекомунікації	1	252	7	7673	-	-	8	7925
Водопостачання та водовідведення	-	-	-	-	1	100	1	100
Усього	13	412	7	7673	1	100	21	8185

Аналіз динаміки інвестицій у проекти на основі ДПП свідчить про те, що потенціал ДПП недостатньо було використано для розвитку економічної та соціальної інфраструктури національної економіки.

Необхідною передумовою розвитку ДПП в Україні є система надійного захисту прав приватних суб'єктів на об'єкти інвестиційних вкладень, результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, яка створює підґрунтя для широкого залучення капіталів до процесів технологічної модернізації високоризикових та стратегічних сфер економічної діяльності. Синергійний ефект, що досягається шляхом в результаті консолідації ресурсів держави і приватного сектору, дасть можливість підвищити ефективність функціонування економіки, насамперед у сфері інфраструктури [21]. Однак, механізми реалізації ДПП показують, що ця сфера співробітництва є ефективною не лише в сфері інфраструктури, а й в сфері реалізації послуг, насамперед послуг туризму.

Що стосується законодавчої бази, то в 2010 р. було прийнято Закон України "Про державно-приватне партнерство". Для реалізації цього закону Кабінетом Міністрів України в лютому-березні 2011 р. прийнято такі нормативні акти: постанови „Про затвердження Порядку надання державної підтримки здійсненню державно-приватного партнерства”, „Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних

з державно-приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними”, ”Про затвердження Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства”. Уповноваженим органом в сфері ДПП визначено Мінекономрозвитку. Законодавство про ДПП є новим, і значний масив нормативних актів для його реалізації ще не був затверджений. Це фактично унеможливорює ефективне запровадження ДПП. Наразі державний бюджет не передбачає коштів для надання підтримки ДПП. Проте, КМУ вимагає від органів державної влади передбачати відповідні видатки на підтримку ДПП у своїх пропозиціях стосовно внесення змін до державного бюджету на 2011 рік і при складанні проектів державного бюджету на наступні роки.

На нашу думку, ДПП є ефективним механізмом створення та регулювання туристських кластерів.

Як зазначалося вище, проблеми створення транскордонних кластерів активно обговорюються вітчизняними та закордонними науковцями, однак на сьогоднішній день немає чіткої думки щодо ефективності їх створення.

За результатами дослідження було виявлено, що створення транскордонних туристських кластерів перш за все має залучити додатковий капітал до регіонів, створити нові робочі місця, збільшити мобільність руху робочої сили, збільшити ВВП регіону, розкрити туристський потенціал регіонів, що об'єднуються в кластер, і, крім того, вирівняти диспропорції у розвитку регіонів країни.

У 2008 р. на базі Харківського національного економічного університету (кафедра туризму), ВАТ «Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва», Белгородського державного університету (кафедра туризму) та Белгородського обласного фонду підтримки малого підприємництва було створено транскордонний туристський кластер. Його діяльність поширюється на Золочівський район України та Гайворонський район Російської Федерації. Основною метою транскордонного туристського кластеру є відродження маршрутів сільського туризму та історичних пам'яток культури. Актуальність розвитку саме цього кластеру зумовлюється наступними чинниками.

По перше, найбільшим сусідом України по всім показникам є Російська Федерація, що зумовлюють наступні показники (табл.3).

Крім того, актуальність створення транскордонних кластерів підтверджує й рівень дивергентності (рівень зворотній конвергентності) регіонів України [3] (табл.4).

Таблиця 3 – Транскордонна інфраструктура України станом на 2010 р.
(за даними Державної митної служби України / www.kmu.gov.ua.)

Кордон з:	Протяжність кордону, км	Кількість автошляхів, що утворюють перетини кордону	Кількість автомобільних пунктів перетину кордону	Ділянка кордону на один пункт перетину кордону, км	Кількість залізничних шляхів, що перетинають кордон	Кількість залізничних пунктів перепуску	Ділянка кордону на один залізничний пункт, км
Білорусією	1084	24	30	36,1	7	6	154,9
Росією	2295	64	34	67,5	21	15	122,2
Молдовою	1222	58	43	28,4	10	10	120,2
Румунією	613,8	21	7	87,7	6	6	101,3
Угорщиною	136,7	9	4	34,2	3	3	45,0
Словаччиною	98	4	4	24,5	2	2	49,0
Польщею	542,4	16	6	90,4	7	6	90,3
Разом	5638,6	195	128	44,1	56	48	117,1

Таблиця 4 – Конвергенція регіонів України (між 1996-2010 рр.)

Назва регіону	Приріст номінального ВДВ, грн.	Коефіцієнт конвергентності, К _c	Ранг
1	2	3	4
Україна	725	1	-
АР Крим	590	0,814	10
Вінницький	406	0,560	20
Волинський	475	0,655	17
Дніпропетровський	862	1,189	5
Донецький	906	1,250	4
Житомирський	368	0,508	23
Закарпатський	493	0,680	16
Запорізький	1134	1,564	2
Івано-Франківський	571	0,788	11
Київський	704	0,971	8
Кіровоградський	355	0,490	24
Луганський	632	0,872	9
Львівський	465	0,641	18
Миколаївський	550	0,759	12
Одеський	765	1,055	7
Полтавський	978	1,349	3
Рівненський	500	0,690	15
Сумський	512	0,706	14
Тернопільський	339	0,468	25

Продовження табл.4

1	2	3	4
Харківський	770	1,062	6
Херсонський	459	0,633	19
Хмельницький	391	0,539	21
Черкаський	390	0,538	22
Чернівецький	249	0,43	27
Чернігівський	549	0,757	13
м. Київ	2290	3,159	1
м. Севастополь	314	0,433	26

Існує декілька видів процесу територіального наближення, а саме: сигма-, бета-, абсолютна та відносна, номінальна та реальна, а також позитивна та негативна, яка вказує на процес наближення систем через зростання обраних показників або розходження через їх спад [20].

Конвергенція представляє собою процес наближення соціально-економічних систем регіонів з різним рівнем соціально-економічного і культурного розвитку, що викликана суб'єктивними (бажання населення або місцева законодавча ініціатива), або об'єктивними умовами (рівнем розвитку регіону, його географічним положенням і відповідними можливостями). Таким чином, конвергенція, або поступове скорочення різниці в рівні валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення в регіоні, відповідає інтересам всіх регіонів.

Для зниження рівня дивергентності необхідний подальший розвиток транскордонного кластеру. Оскільки, як зазначалось вище, за благо приємним його створенням буде спостерігатися підвищення конкурентоспроможності території, на якій він створюється та зростання всіх економічних показників, зокрема ВРП.

Як можна побачити з табл.4, Харківський регіон не має сталих позицій за рівнем конвергентності і значно запізнюється за своїм розвитком у порівнянні, наприклад, з Київським регіоном.

Ідентифікація рівня соціально-економічної конвергенції повинно базуватися на використанні сучасних методик. Найбільшою мірою наближення регіональних систем характеризує показник валової доданої вартості (ВДВ) регіону на одну особу.

Кількість років, необхідних для конвергенції між регіонами можна розрахувати за формулою

$$X = \Delta T / \Delta RG.$$

Тут $\Delta T = \ln T1 - \ln T2$; $\Delta RG = \ln RG2 - \ln RG1$; X – кількість років, необхідних для конвергенції, де $T1$ – середня ВДВ на одну особу регіону-еталону (тобто регіону, який має найбільше значення показника T) за період, що досліджується; $T2$ – середня ВДВ на одну

особу регіону-претенденту за період, що досліджується; *RG1* – реальний темп росту ВДВ регіону на одну особу регіону-еталону; *RG2* – реальний темп росту ВДВ регіону на одну особу регіону-претенденту.

Ще одним аспектом розвитку транскордонного кластеру «Слобожанщина» є єдність культурної спадщини, однак, незважаючи на наявність в Харківському регіоні значного потенціалу історико-культурної спадщини та туристської інфраструктури цей регіон відстає за його розвитком від Белгородського регіону Російської Федерації.

Розиток різниць туристського потенціалу можна наглядно спостерігати на рівні насиченості туристських потенціалів прикордонних територій (рис.5).

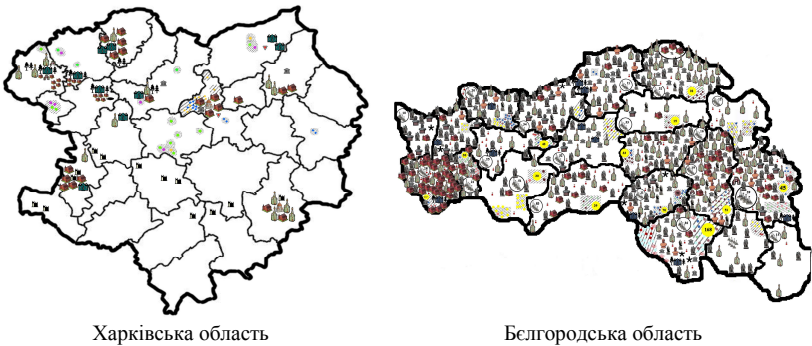

Рис. 5 – Карта туристських ресурсів Харківської і Белгородської областей

Заходи, які пропонується виконати для розвитку транскордонних кластерів на різних рівнях, наведено на рис.6.

Результати розвитку транскордонного туристського кластеру „Слобожанщина”.

В результаті створення подібного кластеру очікується:

1. Для держави та регіону:

- отримання нових робочих місць, вирівнювання диспропорції розвитку Харківського регіону та регіонів, які мають з ним спільні кордони.

Це можна підтвердити спрогнозувавши рівень конвергентності території за механізмом, запропонованим в роботі [1].

Існують різні емпіричні підходи для вимірювання зближення рівнів доходу на душу населення, які торкаються різних аспектів зближення [6].

Найбільш популярний спосіб вимірювання – це перехресні регре-

сії по країнах, які регресують темпи росту на початковий дохід та інші пояснювальні змінні, тобто:

$$\ln(y_t / y_0) = b \ln(y_0) + g'x,$$

де y_t, y_0 – показники ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності на початку та в кінці періоду, що розглядається; x – вектор пояснювальних змінних.

Рис.6 – Розподіл завдань та важелів за рівнями управління з метою створення транскордонного туристського кластеру

Від’ємний коефіцієнт b інтерпретується як доказ умовного збли-

ження.

Слід зазначити, що рівняння зазвичай оцінюються у нелінійній формі, тобто замість коефіцієнта b обраховується вираз $(-1 + e^{-\beta T})$, де T – період часу, що досліджується. Коефіцієнт β дає швидкість, з якою знижується початковий диференціал логарифма доходів на душу населення. Цей тип зближення часто називають умовним зближенням або „ β -зближенням” [12].

Пояснювальними змінними, як правило, обираються економічні показники, що безпосередньо впливають на процес економічного зростання.

Тому дуже часто в якості пояснювальних змінних використовують логарифм складової моделі економічного зростання Солоу $(\ln(n+g+\delta))$ і логарифм середнього значення норми національних заощаджень за період, що досліджується [1, с.616-619].

Прогнозування зближення ВВП за умови створення транскордонного регіону наведено на рис.7.

Абсолютне зближення, тис.грн.

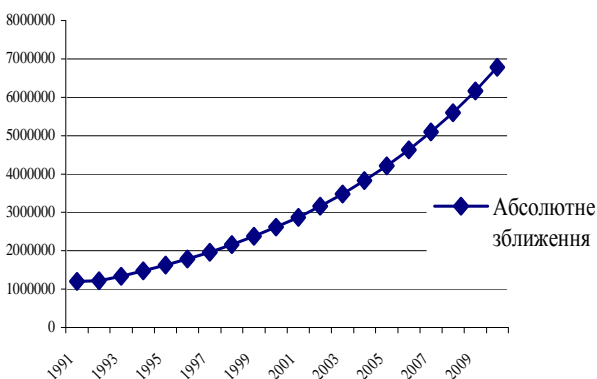

Рис.7 – Абсолютне зближення ВВП за умови розвитку транскордонного туристського кластеру «Слобожанщина»

2. Для підприємств очікуються наступні процеси:

- підвищення міжпідприємницьких зв'язків;
- підвищення коефіцієнтів культури та локалізації, тощо.

Таким чином запропонований захід розвитку транскордонного кластеру «Слобожанщина» дозволить:

- відновити Харківський регіон як туристський осередок країни;
- збільшити кількість робочих місць;

- виворняти територіальні диспропорції розвитку Харківського регіону відносно м.Києва;
- відновити міжпідприємницькі зв'язки, в тому числі й міждержавні (Україна - Росія);
- підвищити конкурентоспроможність туристської галузі Харківщини, підвищити ВРП регіону та інвестиції в туристську сферу.

Таким чином, можна зробити висновок, що створенню кластерів повинен передувати складний процес оцінки можливості їх створення та ефективності. Однак, за умови заключення щодо благоприємності створення туристського кластеру можливе значне економічне зростання не лише регіону його створення, а й всієї економіки держав їх утворення. Крім того, створення та розвиток транскордонних кластерів зменшують рівень дивергентності території, а створення локальних кластерів підвищують рівень культури регіону, рівень міжпідприємницьких зв'язків, рівень локалізації, що в цілому приводить до збільшення валового регіонального продукту, кількості робочих місць, інвестицій в регіоні чи місті в туристській сфері та покращенню добробуту населення.

1.Брюкер Г. Другий економічний поділ в Європі // Україна на шляху до Європи / Л. Хоффманн і Ф. Мьоллерс (ред.). – К.: Фенікс, 2001. – С.49-75.

2.Горлачук В.В. Кластерна модель розвитку туризму в місті. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/SocGum/Npchdu/Economy/2009_96/96-14.pdf.

3.Городський С., Гладій І. Дивергенція регіонів України і розвиток транскордонного співробітництва // Наука молода. – 2005. – №4. – С 25-30.

4. Государственное частное партнёрство в Украине. – К.: Бизнес-центр «Евразия», 2009. – 176 с.

5.Конкурентоспроможність територій / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський, [та ін.]. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.

6.Красс М.С., Чупрынов Б.П. Математика в экономике. Математические методы и модели. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 544 с.

7.Курбатко О.В. Еколого-економічна конвергенція регіонів як напрямок забезпечення сталого розвитку [Текст] / О.В. Кубатко // Економіка та держава. – 2009. – №9(81). – С.45-48.

8.Марков Л.С. Экономические кластеры: понятия и характерные черты. [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://www.globalteka.ru/referat/doc_details/2835---.html.

9.Пойтченко К.А. Кластери як фактор структурування економіки // Стратегія економічного розвитку України. Вип.7. – К.:КНЕУ, 2001. – С.623-628.

10.Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2001. – 496 с.

11.Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС "Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах". EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group, Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – К., 2006. – 38 с.

12.Раевнева Е.В., Гейман О.А., Бобкова А.Ю. Статистический анализ неравномер-

ности развития регионов Украины // Бизнес-Информ. – 2009. – №4(2). – С.125-129.

13.Тищенко О.М., Дуленко А.Л., Петрова Н.Б. Визначення рівня конкурентоспроможності сфери туризму в регіонах України // Социально-экономическое развитие Украины и ее регионов: проблемы науки и практики / Под ред. д-ра экон. наук., проф. Пономаренко В.С., д-ра экон. наук., проф. Кизима Н.А., д-ра экон. наук., проф. Раевневой Е.В. – Харьков: ИД „ИНЖЭК”, 2009. – С.260-273.

14.Тищенко О.М., Петрова Н.Б. Туризм, як чинник розвитку продуктивних сил України // Матеріали ювілейної міжнар. наук. конф. «Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодні», м.Київ, 20 березня 2009 р.: У 3-х ч. / РВПС України НАН. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – Ч.1. – С.154-157.

15.Cluster policy in Europe/ A brief summary of cluster policies in 31 European countries. - Europe Innovation Cluster Mapping Project. - Oxford Research AS, January 2008. – 34 P.

16.Development”, dans K.A. SMITH et C. SCHOTT (dir.), Proceedings of the New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference 2004. Wellington, 8-10 Décembre. – P.237-245.

17.GOLLUB J., HOSIER A. & WOO G. (2002), “Using cluster-based economy strategy to minimize tourism leakages”, working paper, OMT. – 60 p.

18.MCRAE-WILLIAMS P. (2004) “Wine and Tourism : Cluster Complementarity and Regional. – P.123-128.

19.MICHAEL E. (2003), “Tourism Micro-clusters”, Tourism Economics, vol 9, no 2, juin. – P.133-145.

20.Савельев Е.В. Формирование интегративной фискальной модели в Европейском Союзе // Электронный науч.-практ. журнал „Мировая экономика”. – М., 2011. – №2. – С.17-22.

21.Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні / Варналії З.С., Гесць В.М., Кужель О. В., Лібанова Е.М. та ін. – К., Держкомпідприємництво, 2010. – 240 с.

22.Войнаренко М.П. Кластерные модели объединения предприятий в Украине / М. П. Войнаренко // Экономическое возрождение России. – 2007. – № 4(14). – С.68-82.

Отримано 28.06.2011

УДК 338.48-6 : 615.8

Н.М.ВЛАЩЕНКО, канд. экон. наук

Харківська національна академія міського господарства

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ

Розглянуто механізм взаємозв'язку фаз відтворення санаторно-курортного продукту. Досліджено особливості розвитку санаторно-курортного комплексу (СКК) регіону. Розроблено модель розподілу витратів системи СКК в економічній системі регіону.

Рассмотрен механизм взаимосвязи фаз воспроизводства санаторно-курортного продукта. Исследованы особенности развития санаторно-курортного комплекса (СКК) региона. Разработана модель распределения издержек системы СКК в экономической системе региона.

In the article is considered the intercommunication phases reproduction mechanism of sanatorium-resort product. The development features of sanatorium-resort complex of region